

KS. WALERIAN SŁOMKA
Lublin

DUCHOWOŚĆ NIEDZIELI

List apostolski Jana Pawła II *Dies Domini*¹, poświęcony świętowaniu niedzieli, zasługuje na wszechstronne studium i wcielenie w życie jego idei i praktycznych zaleceń. Moje studium nie rości sobie pretensji do tak nakreślonej wszechstronności. Jest natomiast próbą wskazania na te treści Listu, które winny być szczególnie uwzględnione w kształtowaniu duchowości niedzieli. Wyrażenia „duchowość niedzieli” użył sam Ojciec święty w czwartym rozdziale (nr 62), kiedy stwierdza, że niedziela dopełnia i wypełnia istotny sens szabatu. Inspirujące dla naszego tematu są już same tytuły rozdziałów, które niedzielę określają: „*Dies Domini* – Świętowanie dzieła Stwórcy”; „*Dies Christi* – Dzień Zmartwychwstałego Pana i daru Ducha Świętego”; „*Dies Ecclesiae* – Zgromadzenie eucharystyczne sercem niedzieli”; „*Dies Hominis* – Niedziela dniem radości, odpoczynku i solidarności”; „*Dies Dierum* – Niedziela jako święto nadrzędne, objawiające sens czasu”

Z całego bogactwa papieskiego nauczania zawartego w tym Liście wyłania się niewątpliwie pewien kształt duchowości niedzieli, który można wyrazić następująco: duchowość uwielbienia i dziękczynienia; duchowość ucłowieczania i zbawienia; duchowość chrystocentryczno-eklezyjalna.

I. DUCHOWOŚĆ UWIELBIENIA I DZIĘKCZYNIENIA

Nauczanie Ojca świętego przestrzega przed przeciwstawianiem niedzieli i szabatu. Zgodnie z tą myślą można mówić, że pełny sens szabatu uzyskuje

---

¹ Dalej skrót: DD.

się dopiero w chrześcijańskiej niedzieli, ale i pełny sens niedzieli odczytuje się dopiero przez odniesienie jej i osadzenie w szabacie (por. DD 9).

Dokończywszy dzieła stworzenia, Bóg „[...] odpoczął dnia siódmego po całym trudzie, jaki podjął” (Rdz 2, 2), a następnie „pobłogosławił ów siódmy dzień i uczynił go świętym” (Rdz 2, 3). Świętość tego dnia zyskała jeszcze nowy wymiar po wyprowadzeniu Izraela z niewoli egipskiej. Księga Wyjścia odnotowuje słowa na ten temat w Dekalogu następująco: „Pamiętaj o dniu szabatu, aby go uświęcić. Sześć dni będziesz pracować i wykonywać wszystkie twe zajęcia. Dzień zaś siódmy jest szabatem ku czci Pana, Boga twego” (Wj 20, 8-10).

Ojciec święty zauważa przy tym, że na dwie rzeczy wskazuje ten tekst: pamięć o wielkich dziełach Bożych i czyn uświęcenia, który można by inaczej wyrazić też czynem uznającym świętość tego dnia. Przecież tak należy rozumieć pełny sens słów Dekalogu: „Pamiętaj, abyś dzień święty święcił” Pamięć o wielkich dziełach Boga tylko wtedy będzie właściwa, gdy przepojona będzie uwielbieniem Bożej transcendencji i wdzięczności za wszelkie dary Boga: za dzieło stworzenia i za dzieło wyzwolenia z niewoli egipskiej. W tym rozumieniu powstrzymywanie się od pracy w dniu szabatu jest tylko warunkiem istotnego sensu tego dnia, wyrażającego się w świętowaniu, czyli wielbieniu Boga w Jego majestacie i dziękowaniu Mu za dzieło stworzenia i wyzwolenia, zapowiadającego już dzieło nowego stworzenia i zbawienia w Jezusie Chrystusie (por. DD 16-17). Zresztą sam odpoczynek na podobieństwo Boga nabiera już w tym kontekście sakralnego charakteru i sakralnej wartości: „Człowiek wierzący ma odpoczywać nie tylko jak Bóg, ale także odpoczywać w Bogu, oddając Jemu całe stworzenie w postawie uwielbienia, dziękczynienia, synowskiego przywiązania i oblubieńczej przyjaźni” (DD 16).

W Tajemnicy Paschalnej Nowego Przymierza, czyli w zbawczej śmierci, zmartwychwstaniu i w chwale Jezusa Chrystusa, która na pamiątkę zmartwychwstania jest świętowana w pierwszym dniu po szabacie, czyli w niedzielę chrześcijańską, „sens starotestamentowego nakazu świętowania dnia Pańskiego zostaje odzyskany, ubogacony i w pełni ukazany w chwale, która jaśnieje na obliczu Chrystusa zmartwychwstałego” (DD 18).

Chrześcijanie początkowo świętowali zarówno w szabat, jak w pierwszy dzień po szabacie, czyli w niedzielę – w Dzień Pański, ale już w czasach poapostolskich zwraca się uwagę na szczególność Dnia Pańskiego w odróżnieniu od szabatu. Katecheza wczesnochrześcijańska dostrzega przygotowawczy charakter szabatu w stosunku do niedzieli, ale zwraca uwagę, że śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa zapoczątkowuje „nowe stworzenie”, które staje się udziałem człowieka wierzącego i ochrzczonego, że przez śmierć, zmar-

twychwstanie, chwałę Chrystusa i dar Ducha Świętego dokonuje się już nie tylko wyzwolenie ze zniewoleń doczesnych, ale wieczne zbawienie człowieka. Dzień Pański – Dzień Chrystusa, czyli niedziela jest już nie tylko wspomnianiem wielkich dzieł Boga Starego Przymierza, ale nade wszystko wielkich dzieł Boga dokonanych przez Jezusa Chrystusa i w mocy Ducha Świętego oraz świętowaniem Paschy Nowego Przymierza, czyli rewelatywno-zbawczego uobecnienia się Boga w Jezusie Chrystusie i Duchu Świętym (por. DD 19-30). Dzień ten, będąc dniem pamięci o tych wielkich dziełach Boga w Nowym Przymierzu, jest jednocześnie święceniem tego dnia, jest dniem uwielbienia Trójjedynego Boga w Jego tajemnicy trynitarnego bytowania i dniem dziękczynienia za Jego zbawczą miłość, dniem dziękczynienia – Eucharystii za wszelkie dary: za dar Syna i Ducha Świętego, za dar „nowego stworzenia” i nadzieję zbawienia wiecznego przez Jezusa Chrystusa, w mocy Ducha Świętego. Swoistą syntezę tej wykładni zawarł Jan Paweł II już na początku swego Listu: „Dzień Pański – jak nazywano niedzielę już w czasach apostołskich – cieszył się zawsze w dziejach Kościoła szczególnym poważaniem ze względu na swą ścisłą więź z samą istotą chrześcijańskiego misterium. W rytmie tygodnia, wyznaczającym upływ czasu, niedziela przypomina bowiem dzień zmartwychwstania Chrystusa. Jest Paschą tygodnia, podczas której świętujemy zwycięstwo Chrystusa nad grzechem i śmiercią, dopełnienie w nim dzieła pierwszego stworzenia i początek «nowego stworzenia» (por. 2 Kor 5, 15). Jest dniem, w którym z uwielbieniem i wdzięcznością wspominaliśmy pierwszy dzień istnienia świata, a zarazem zapowiedzią «dnia ostatniego», oczekiwanego z żywą nadzieją, w którym Chrystus przyjdzie w chwale (por. Dz 1, 11; 1 Tes 4, 13-17) i Bóg «uczyni wszystko nowe» (por. Ap 21, 5)” (DD 1).

Ostatnie słowa wskazują na to, że postawa i duchowość uwielbienia Boga w tajemnicy Jego jedyności i trynitarnego bytowania, postawa i duchowość dziękczynienia za pierwsze i „nowe stworzenie” oraz za wyzwolenie ludu wybranego z niewoli egipskiej i dzieło zbawienia całej ludzkości przez Jezusa Chrystusa w mocy Ducha Świętego, które kształtuje świętowanie niedzieli w duchu wiary, otwierają już chrześcijan na nadzieję ostatecznego spełnienia i uświadamiają wierzącym, że Jezus Chrystus jest Alfą i Omegą czasu, że w Nim, Słowie Wcielonym, czas stał się kategorią boskiego bytowania, że On, Logos Ojca i Chrystus Zbawiciel świata jest Panem czasu (por. DD 74-75), że Jego jest niedziela – *Dies Domini*, dlatego wołanie Ojca świętego: „Nie lękajcie się ofiarować waszego czasu Chrystusowi” (DD 7).

II. DUCHOWOŚĆ UCZŁOWIECZANIA I ZBAWIENIA

Fundamentalna prawda, że niedziela jest dniem Boga Stworzyciela i dniem Jezusa Chrystusa oraz Ducha Ojca i Syna, nie tylko nie umniejsza znaczenia niedzieli dla człowieka, lecz jeszcze bardziej uwydatnia humanizującą i zbawczą rolę świętowania niedzieli przez człowieka, przez ludzkość. Wskazuje na to już sam tytuł czwartego rozdziału: „*Dies Hominis* – Niedziela dniem radości, odpoczynku i solidarności”

Ojciec święty już z tekstu o stworzeniu świata w sześciu dniach i odpoczynku w dniu siódmym oraz stworzeniu człowieka na obraz i podobieństwo Boga i powierzeniu mu misji niejako udziału w kontynuacji dzieła stworzenia wyprowadza twórczy dla człowieka i ludzkiej kultury wniosek: „Porywająca historia rozwoju nauki, techniki i kultury w jej wielorakich przejawach – rozwoju coraz szybszego, dzisiaj postępującego wręcz w zawrotnym tempie – jest w dziejach świata owocem misji, jaką Bóg powierzył mężczyźnie i kobiecie, zlecając im zadanie i obowiązek zaludnienia ziemi i zapanowania nad nią przez pracę, w sposób zgodny z nakazami Jego Prawa” (DD 10).

Naśladowanie Boga przez twórczą pracę nie byłoby pełne i tak twórcze bez naśladowania Go także w Jego „odpoczynku”, który wcale nie polega na „braku działania”, lecz na swoistym zachwycie nad wykonanym dziełem i jego dobrem, na kontemplacji dokonanego dzieła w jego dobru i pięknie, a szczególnie człowieka stworzonego na Jego obraz i podobieństwo. Człowiek Starego Testamentu rozumiał, że szabat jest dniem powstrzymania się od pracy i dniem świętowania wielkich dzieł Boga, ale też wiedział, że ten dzień ma być naśladowaniem Boga przez pracę, poprzez wypełnienie nakazu „czynienia sobie ziemi poddaną” (por. DD 10-17).

Już wyżej zauważaliśmy, że chrześcijańska niedziela czerpie swój pełny sens nie tyle z idei szabatu, ile z Misterium Paschalnego: z męki, śmierci, zmartwychwstania, chwały Chrystusa i daru Ducha Świętego, ze szczególnym wiązaniem tego misterium ze zmartwychwstaniem, poprzez które Jezus Chrystus uwiarygodnił swe Boskie Synostwo i swą zbawczą misję. To właśnie dlatego, że zmartwychwstanie miało miejsce w pierwszym dniu po szabacie, chrześcijanie zaczęli świętować nie szabat, lecz Dzień Pański – Dzień Zmartwychwstałego Chrystusa, Dzień nowego stworzenia i Dzień powszechnego zbawienia na życie wieczne w uszczęśliwiającej komunii z Bogiem i Bożym stworzeniem. W ten sposób niedziela stała się dla chrześcijan Paschą tygodnia ze swą ideą świętowania, czyli wspominania wielkich dzieł Boga w Misterium Paschalnym, radości, odpoczynku, ale i przyjęcia zleczonej przez Chrystusa misji.

Godny zauważenia jest fakt jedności i komplementarności radości prawdziwie ludzkich i radości chrześcijańskiej. Ta ostatnia nie tylko wieńczy ludzkie radości, ale nadaje im najgłębszy, boski i wieczny sens. Czy może być bowiem radość w pełni satysfakcjonująca człowieka bez odniesienia jej do ostatecznego oczekiwania i głodu ludzkiego serca, które może zaspokoić tylko Bóg? Czy można też mówić o prawdziwym odpoczynku, odpoczynku odrażdżającym bez odniesienia go i osadzenia w „odpoczynku” Boga i tego świętowania, które jest przedmiotem chrześcijańskiej nadziei trwania w uszczęśliwiającej komunii miłości z Bogiem i Bożym stworzeniem?

Chrześcijańska niedziela, wolna od niewolniczo-rytualnego świętowania szabatu – „Syn Człowieczy Panem sabatu” (Mk 2, 28); „To szabat został ustanowiony dla człowieka, a nie człowiek dla szabatu” (Mk 2, 27) – pozostaje w służbie nie tylko kultu Boga, ale także w służbie ucłowieczenia życia ludzkiego i w służbie urzeczywistnienia powołania człowieka do zbawienia na życie wieczne. „Zachowanie tego dnia wiąże się z jego charakterem wyzwalamym, zabezpieczającym jednocześnie prawa Boga i prawa człowieka” (DD 63). Kościół broniąc niedzieli broni nie tylko prawa Boga do czci ze strony człowieka, ale jednocześnie broni człowieka przed uprzedmiotowieniem go, przed uczynieniem z niego trybika w maszynie produkcji czy handlu i pozbawieniem go prawa do refleksji nad swą ludzką godnością, a także kultywowania osobowych relacji w kręgu życia małżeńskiego, rodzinnego, przyjacielskiego, towarzyskiego i – ogólnie – społecznego. Staranie o dzień wolny od zwykłych prac i zajęć zmierza nie tylko do stworzenia godnych warunków spędzenia niedzieli przez wierzących chrześcijan, ale do obrony każdego człowieka pracy, który bez takiego świętowania staje się łupem albo manipulacji, niesprawiedliwości i wyzysku przez pracę wręcz niewolniczą, albo duchowego spustoszenia, przejawiającego się m.in. w niezdolności do pozostawania w ciszy, w skupieniu, w milczeniu czy kontemplacji piękna na wszystkich poziomach bytu i wartości.

Kościół przez stulecia formułował przepisy prawne, które zobowiązywały odpowiednie instancje do zagwarantowania każdemu człowiekowi, a szczególnie ludziom ciężkiej pracy, prawa do niedzielnego wypoczynku i odnalezienia się w ludzkiej godności w obliczu Boga w wymiarze życia rodzinnego, kulturalnego i społecznego. Wspaniale zauważa Ojciec święty, że prawo do odpoczynku oznaczało i oznacza też prawo do pracy, bez której człowiek nie tylko narażony jest na nędzę, ale też na demoralizację przez bezrobocie. „Jest zatem naturalne, że chrześcijanie winni dołożyć starań, aby także w szczególnych okolicznościach naszej epoki prawodawstwo cywilne brało pod uwagę ich obowiązek świętowania niedzieli. Niezależnie od tego są w sumieniu

zobowiązani do takiego zaplanowania odpoczynku niedzielnego, aby mogli uczestniczyć w Eucharystii, powstrzymując się od prac i zajęć nie liczących z nakazem świętowania dnia Pańskiego, który powinien przynosić szczególną radość i pozwolić na nieodzowny wypoczynek ducha i ciała” (DD 67).

Radość i wypoczynek, które są owocem uwielbienia i dziękowania Bogu za Jego wielkie dzieła, nie powinny zamykać wierzących w Chrystusa przed innymi, lecz przeciwnie – winny stanowić podstawę dynamizmu otwarcia się na drugiego i budowanie braterskiej wspólnoty ludzi w obliczu wspólnego Ojca na niebie. „W tej perspektywie odpoczynek niedzielny i świąteczny zyskuje wymiar «proroczy», potwierdza bowiem nie tylko absolutny prymat Boga, ale także prymat godności człowieka nad wymogami ekonomii, a ponadto zapowiada w pewien sposób nadejście «nowego nieba» i «nowej ziemi», gdzie człowiek zostanie ostatecznie i całkowicie wyzwolony z niewoli swoich potrzeb. Mówiąc krótko, dzień Pański staje się w ten sposób, w sensie najbardziej autentycznym, także dniem człowieka” (DD 68).

Dzień radości, dzień wypoczynku, dzień świętowania, którym jest niedziela chrześcijańska, niesie z sobą powinność i zdolność otwarcia na potrzeby innych i w tym sensie jest też dniem solidarności z innymi, szczególnie znajdującymi się w wielorakich potrzebach tak materialnych, jak i duchowych. W tym dniu właśnie chrześcijanie są szczególnie powołani, by poświęcać się dziełom charytatywnym i apostołstwu. Wzruszające w tym zakresie są świadectwa pierwszych chrześcijan i Ojców Kościoła, którzy przypominali prawdę o utożsamieniu się Chrystusa z potrzebującymi, o uobecnianiu cudu rozmnożenia chleba w dzieleniu się z biednymi przez bogatych (por. DD 55-73). Szczególnie udział w Uczcie Eucharystycznej uświadamia wiernym, że nie można osiągać szczęścia bez dawania radości innym: „W tej perspektywie nie tylko niedzielna Eucharystia, ale cała niedziela jawi się jako wielka szkoła miłości, sprawiedliwości i pokoju. Obecność Zmartwychwstałego wśród nas staje się programem solidarnego działania, przynagla do wewnętrznej odnowy, każe zmienić struktury grzechu, w które są uwikłani ludzie, społeczności, a czasem całe narody. Chrześcijańska niedziela nie jest bynajmniej ucieczką od rzeczywistości, ale raczej «proroctwem» wpisanym w historię; to proctwo każe wierzącym iść śladami Tego, który przyszedł, «aby ubogim nieść dobrą nowinę, więźniom głosić wolność, a niewidomym przejrzenie; aby uciśnionych odsyłać wolnymi, aby obwoływać rok łaski od Pana» (por. Łk 4, 18-19)” (DD 73).

Zarysowane treści Listu na temat humanizujących i zbawczych wartości świętowania niedzieli nie tylko dla chrześcijan, ale także dla każdego człowieka i dla ludzkich społeczności, są tylko wybranymi fragmentami, które

w pełni przekonują, że do całościowego oblicza duchowości niedzieli przynależy nie tylko kult oddawany Bogu, ale także uczłowieczanie życia ludzkiego i promowanie tego życia ku perspektywie zbawienia na życie wieczne, ku spełnieniu najgłębszego głodu ludzkiego serca za nie przemijającą i uszczęśliwiającą komunią miłości z Bogiem i całym Bożym stworzeniem.

III. DUCHOWOŚĆ CHRYSSTOCENTRYCZNO-EKLEZJALNA

Sens chrześcijańskiej niedzieli jako Dnia Pańskiego jest nie do pojęcia bez usytuowania Tajemnicy Chrystusa i Jego Kościoła w samym sercu tego dnia i jego świętowania. Dlatego też autentyczna duchowość niedzieli musi rodzić się i rozwijać w sercu tej tajemnicy i w sercu Kościoła. Nie ulega wątpliwości, że Chrystusowe słowa z Ostatniej Wieczerzy: „To czyńcie na Moją pamiątkę” odsyłają nas wprost do Tajemnicy Paschy – do męki, śmierci, zmartwychwstania, wniebowstąpienia i zesłania Ducha Świętego, ale w swej integralności obejmują Tajemnicę Chrystusa od Jego preegzystencji Syna Bożego aż do eschatycznej chwały. Dla chrześcijanina każdy dzień jest odpowiedni do upamiętniania tego Misterium, ale niedziela jest szczególnym dniem, w którym razem ze zmartwychwstałym Chrystusem ma odnosić zwycięstwo nad grzechem, śmiercią i radować się „nowym stworzeniem” zrodzonym przez Chrystusa w mocy Ducha Świętego (por. DD 1). Dzień Pański – dzień upamiętnienia i sakramentalnego uobecniania Tajemnicy Paschalnej, szczególnie w celebracji eucharystycznej i wspomnianiu odrodzenia chrzcielniczego, pozostaje i pozostanie na zawsze dla wierzących chrześcijan dniem odnajdywania się w Jezusie Chrystusie, którego stali się żywymi członkami tworząc Mistyczne Ciało Chrystusa; odnajdywania się w godności synów Bożych w Jednorodzonym Synu Ojca (por. DD 24-26).

Te same słowa: „To czyńcie na Moją pamiątkę” wskazały, że Tajemnica Chrystusa obejmuje sobą także utworzony przez Niego Kościół, że w swym Kościele pozostaje On obecny: „Ja jestem z wami przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28, 20), że po Wniebowstąpieniu i Pięćdziesiątnicy Kościół przez Niego utworzony i obdarowany Duchem Świętym uobecnia Go w Jego misji objawiania Ojca i zbawienia świata, że w samym sercu bycia i misji Kościoła jest sprawowanie Eucharystii – sakramentalne uobecnianie Tajemnicy Paschalnej, że nie jest posłuszny Jemu ten, kto nie będzie słuchał autorytetu ustanowionego przez Niego urzędu apostołskiego.

Ojciec święty mówi wręcz, że szczególnie niedzielne sprawowanie Eucharystii urzeczywistnia Kościół, potwierdza go i objawia, że w niej wszystkie

stany Kościoła i wszystkie wspólnoty życia kościelnego mają możliwość odnaleźć się w swej eklezjalnej tożsamości zarówno w wymiarze Kościoła lokalnego, jak i powszechnego. Eucharystia, obejmująca sobą zarówno Ofiarę Chrystusa, jak Komunię i sakramentalną Obecność, która karmi wiernych uczta słowa Bożego i uczta Ciała i Krwi Pańskiej, pozostaje dla chrześcijan istotnym źródłem zjednoczenia z Ojcem Niebieskim przez Chrystusa w mocy Ducha Świętego, jak też braterstwa wierzących i otwarcia na misyjną powinność w odniesieniu do wszystkich ludzi i świata (por. DD 31-45).

Przedłożone dane przekonują, że autentyczne przeżywanie niedzieli nie może być chrystocentryczne, jeśli nie będzie jednocześnie eklezjalne. Nie ma bowiem Kościoła Chrystusowego bez Chrystusa, ale i nie ma sakramentalnego uobecnienia Chrystusa bez Kościoła. To właśnie z tej prawdy wynika zobowiązanie, które Kościół przez wieki przypominał i nakazywał, wzywając do świętowania niedzieli we wspólnocie eklezjalnej, szczególnie przez udział w celebracji eucharystycznej. Powinność ta nie tyle zobowiązuje w sumieniu z nakazu władzy kościelnej, ile z samej istoty życia chrześcijańskiego (por. DD 46-54, 81).

Końcowa refleksja nad zagadnieniem duchowości niedzieli w świetle Listu apostolskiego Jana Pawła II *Dies Domini* skłania jeszcze raz do uwagi, że w prezentowanym studium zaledwie dotknęliśmy ogromnego bogactwa treści tego Listu. Samo pojęcie duchowości profilowało to studium w kierunku uwzględnienia tych danych, które stanowią przesłankę dla świadomości i postaw oraz przeżyć i świętowania niedzieli.

Mogliśmy stwierdzić, że do głównych danych należały te, które kształtują postawy uwielbienia i dziękczynienia w odniesieniu do Boga, a szczególnie do Ojca, przez Syna, w Duchu Świętym, za Jego niepojętą Tajemnicę i za wielkie dzieła stworzenia i zbawienia; następnie zaś te dane, które uświadamiają nam, że wartości niedzieli pozostają nie tylko w służbie kultu Boga, ale jednocześnie także w służbie ucłowieczania i zbawienia człowieka. Dane te mogą zaś być autentycznie odczytane, przeżywane i owocujące, jeśli będą rozumiane w samym sercu Tajemnicy Chrystusa i Jego Kościoła.

List Jana Pawła II o świętowaniu niedzieli nie tylko uświadamia co do wartości niedzieli chrześcijańskiej, ale też zobowiązuje do uczynienia wszystkiego, aby prawodawstwo respektowało ten dzień, aby sami chrześcijanie ze zrozumieniem niewyrażalnego wręcz przesłania i bogactwa niedzieli przeżywali ją w Chrystusowym Kościele w duchu słów św. Hieronima: „Niedziela to dzień zmartwychwstania, to dzień chrześcijan, to nasz dzień” (por. DD 2).

LA SPIRITUALITÀ DELLA DOMENICA

R i a s s u n t o

Lo studio si riferisce alla Lettera apostolica *Dies Domini* di Papa Giovanni II. La ricchezza del contenuto della Lettera papale ci permette constatare, che *Dies Domini* crea il vero fondamento per la spiritualità domenicale – la spiritualità dell'adorazione ed Eucaristia, della promozione dell'uomo e della sua salvezza; e la spiritualità che ha il suo centro nel Mistero del Cristo e della Chiesa di Cristo.

Riassunto da p. Walerian Słomka